

מחקרי שורש

עורך: דן בן-דוד

דיוור, נייודות תחבורתית וילודה: הבדלים בין משקי בית חרדיים בפריפריה ובמרכז

פאבל ז'לנוב*

תקציר

בשנים האחרונות גובר המעבר של אוכלוסייה חרדית ממרכז הארץ לפריפריה, בעיקר על רקע עליית מחירי הדיוור. מחקר זה בוחן כיצד מעבר זה קשור לא רק לשינויים כלכליים, אלא גם לדפוסי נייודות והחלטות משפחתיות, תוך דגש על הקשר בין תחבורה, תעסוקה ודמוגרפיה. פיזור האוכלוסייה החרדית מהמרכז לפריפריה מעלה את השאלה האם משק הבית החרדי בפריפריה שונה ממשק הבית החרדי במרכז במאפייניו, בהרכב הכנסותיו והוצאותיו ובשיעור הילודה.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שבמשפחות חרדיות שעוברות אזור מגורים – הן מהמרכז לפריפריה והן מהפריפריה למרכז – הנשים משכילות יחסית. עוד נמצא כי הכנסתם של משקי בית חרדיים צעירים בפריפריה נמוכה מזו של משקי בית חרדיים במרכז, אך הוצאותיהם על דיוור נמוכות יותר והוצאותיהם על תחבורה גבוהות יותר. למשפחה חרדית ממוצעת בפריפריה יש פחות ילדים מאשר למשפחה חרדית במרכז. פער זה קשור, בין היתר, להחזקת רכב: למשקי בית חרדיים בעלי רכב יש פחות ילדים מאשר למשקי בית ללא רכב, ובפריפריה שיעור החזקת הרכב גבוה יותר. בנוסף, גידול של 6,000 ש"ח בתמיכות ממשלתיות, כגון קצבת אברך, קשור בגידול של ילד אחד במספר הילדים במשק בית חרדי.

מסקנה מרכזית מהניתוח היא שהפער במאפיינים מסוימים, ובכללם ילודה, בין חרדים בפריפריה לאוכלוסייה הכללית קטן במידת מה מהפערים בין החרדים במרכז לאוכלוסייה הכללית.

ינואר 2026

* ד"ר פאבל ז'לנוב הוא חוקר במוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי. המחבר מודה לעמיתים במוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי ולמשתתפי הכנס השנתי של האגודה הישראלית לכלכלה על הערות והצעות שסייעו לשיפור המחקר.

מבוא – המעבר לפריפריה

תוצאות הבחירות לרשויות המקומיות שנערכו בפברואר 2024 העלו לדיון הציבורי את ההשפעה הגוברת של הציבור החרדי על הפריפריה. כך, למשל, לדבריו של ד"ר אריאל פינקלשטיין מהמכון הישראלי לדמוקרטיה, "רואים מבחירות לבחירות התחזקות של החרדים בשלטון המקומי בפריפריה, אי אפשר שכולם יגורו בבני ברק ובירושלים ולאט לאט הם יוצאים".¹ הגירת החרדים לפריפריה היא מגמה שמתואמת עם תהליכים דמוגרפיים וכלכליים, ובראשם שיעורי ריבוי טבעי גבוהים של אוכלוסיה זו ועלייה חדה במחירי הדיור בערים הוותיקות בעלות ריכוזי אוכלוסיה חרדית גדולים, ירושלים ובני-ברק.

מסמך זה בוחן את ההבדלים בין משקי בית חרדים בפריפריה ובמרכז, בדגש על התלות ההדדית בין הניידות התחבורתית, ההכנסות, ההוצאות והילודה. ההשערה הנבדקת כאן היא כי לחרדים בפריפריה הכנסה נמוכה יותר מאשר לאלו במרכז, ובו בעת למעבר לפריפריה ישנן השלכות על הרכב ההוצאות ועל שיעור הילודה. בפרט, הרכב ההוצאות ושיעור הילודה מתואמים עם שני גורמים: הוצאה נמוכה יותר על דיור וצורך להתנייד למרחקים ארוכים לצרכים שונים, כגון עבודה, לימודים ובקורי משפחה. בחינה מקרוב של התהליכים העוברים על החברה החרדית חשובה לאור ההשפעה שיש למאפייני חברה זו על אתגריה המרכזיים של ישראל.

האתגר הראשון הוא הדמוגרפי. כבר היום ישראל היא מהצפופות שבמדינות המפותחות (לפניה רק הולנד ודרום קוריאה), והתחזית הדמוגרפית לעוד שני עשורים ומעלה מציבה את הצפיפות העתידית בישראל גבוהה במידה ניכרת מעל כל המדינות המפותחות. הצפיפות מהווה אתגר לשוק הדיור, מעמיסה על התשתיות, מאריכה את זמני הנסיעה, מכבידה על מערכות החינוך והבריאות, מקשה על שימור הסביבה, ומשפיעה על היבטים רבים נוספים של איכות החיים.

פריון הילודה הגבוה של משפחה חרדית, שאין לו אח ורע במדינות המפותחות, תורם לגידול בצפיפות האוכלוסיה בישראל, ובו בזמן מכפיל את משקלם של החרדים באוכלוסיה בכל 25 שנה – כלומר, מדי דור (בן-דוד, 2021). לפי תחזיות דמוגרפיות, בעוד כ-40 שנה מחצית מילדי ישראל בגילים 0-14 יהיו חרדים (בן-דוד, 2021; הלמ"ס, 2017). תחזיות אלה מובילות לאתגר השני, והוא יכולתה של מערכת החינוך הישראלית להבטיח משק תחרותי ויתרון איכותי עתידי שהם ערובה להישרדותה של ישראל.

בעוד רמת ההישגים במבחנים הבינלאומיים מתמטיקה, קריאה ומדע היא מהנמוכות בעולם המפותח עבור כלל מערכת החינוך, מערכת החינוך החרדית, שגדלה בקצב מהיר, כלל לא מאפשרת למרבית הבנים לימודי תכנים אלה שיכינו אותם לשוק העבודה המודרני (בן-דוד, 2019). לא רק שכמחצית מהגברים

¹ <https://www.zman.co.il/468951/popup>

החרדים בגילי עבודה אינם מועסקים (לפי הנתונים הרשמיים), אלא שהיעדר השכלה מתאימה לשוק עבודה תחרותי מביא לכך שהכנסתו של גבר חרדי עובד היא רק כמחצית מהכנסת גבר יהודי לא-חרדי (קרלינסקי, 2021 ; גורדון, 2022).

שיעור התעסוקה נמוך במיוחד בקרב גברים חרדים צעירים, כך שחרדים רבים מצטרפים לשוק העבודה בגיל ובמצב משפחתי שבהם רכישת השכלה והשתלבות בענפים עתירי ידע הן משימות כמעט בלתי אפשריות. על כן, כתוצאה משילוב של מגמות דמוגרפיות ומערכת חינוך שאינה מספקת את הכלים הנדרשים לשוק עבודה מודרני, נוצר מצב שבו מגזר, שמשקלו באוכלוסיה מכפיל את עצמו מדי דור, אינו משולב בגרעין היצרני של המשק הישראלי, ונמצא ברובו הגדול בתחתית סולם ההכנסות.

המגמות הדמוגרפיות משפיעות ישירות גם על החברה החרדית עצמה, בין השאר בתחום אפשרויות הדיור. עלייה חדה במחירי הדיור בעשור וחצי האחרונים הביאה משקי בית רבים בישראל לעבור ליישובי פריפריה. כאשר בוחנים את מחירי הדירות בגודל ממוצע (ארבעה חדרים)², הרי בשנים 2014-2022 עלו מחיריהן בישראל ב-37% באופן כללי,³ לצד התרחבות פערי המחירים בין המחוזות. לדוגמה, בעוד מחיר דירת ארבעה חדרים ממוצעת שנמכרה במחוז ירושלים עלה בכ-710 אלף ש"ח לאורך התקופה, מחירי דירות ארבעה חדרים במחוז הצפון רשמו עליה של כ-321 אלף ש"ח "בלבד" ואילו הדירות במחוז הדרום התייקרו בכ-485 אלף ש"ח. כאשר בוחנים עליית מחירים בערים ספציפיות, הרי בשנים 2017-2022 עלו מחירי דירות ארבעה חדרים בירושלים ב-680 אלף ש"ח ובני-ברק ב-463 אלף ש"ח. העליות בערים פריפריאליות יותר היו מתונות יותר: 367 אלף ש"ח באשדוד, 252 אלף ש"ח בחיפה, 221 אלף ש"ח באשקלון, 107 אלף ש"ח בבאר-שבע.

במקביל, במהלך חמש השנים שקדמו למגפת הקורונה, 2015-2019, שיעור משקי הבית בפריפריה⁴ מכלל משקי הבית החרדים עלה בשלושה רבעים מ-5.4% לכ-9.4% (תרשים 1)⁵. לעומת זאת, שיעור הגידול המקביל בקרב משקי בית יהודים לא-חרדים היה כחמישית, מ-10% ל-11.9%. לוח 1 מציג את נתוני שיווק הדירות המיועדות לאוכלוסיה החרדית בששת הישובים בעלי שיעור גבוה במיוחד של אוכלוסיה חרדית בשנים 2014-2017 לעומת 2016-2018.

הלוח מציג גם את אשכול הפריפריאליות של כל אחת מהערים, כאשר 1 הוא האשכול הפריפריאלי ביותר ו-10 הוא המרכזי ביותר. בשלושת הערים המרכזיות ביותר (ירושלים, בני-ברק ואלעד) ירדו שיווקי דירות חדשות בשנים 2016-2018 בפרויקטים שמיועדים לאוכלוסיה החרדית בהתאם להחלטת ממשלה

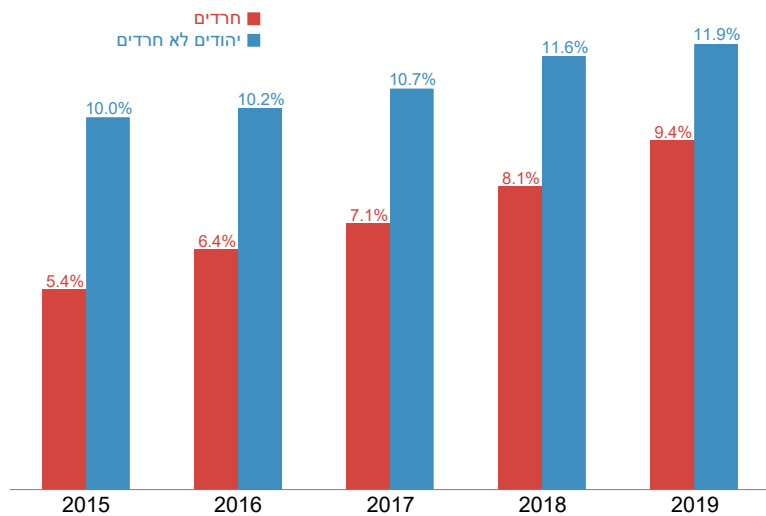
² הנתונים להלן מתייחסים לדירות 3.5-4 חדרים.

³ נתוני עסקאות כפי שמופיעים בלוח 2.2 בפרסום " מדד ומחירים ממוצעים משוק הדירות", ירחון מחירים של הלמ"ס, שנים שונות.

⁴ ישובים פריפריאליים ופריפריאליים מאד על-פי דירוג למ"ס.

⁵ על סמך סקר הכנסות והוצאות משק הבית והגדרה עצמית של ראש משק הבית כחרדי. הנתון הוא ממוצע תלת-שנתי.

תרשים 1 שיעור משקי הבית בפריפריה*

* ממוצע תלת-שנתי נע.

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

לוח 1 שיווק דירות בריכוזים חרדים*

שינוי מתוך שיווקי בין שתי התקופות	יחידות דיור ששווקו לחרדים		אשכול פריפריאליות (2020)	ישוב
	2016-2018	2014-2017		
ישובים מרכזיים				
-26%	1,183	1,606	10	בני-ברק
-74%	603	2,292	9	ירושלים
-75%	83	326	7	אלעד
-56%	1,869	4,224		סה"כ
ישובים פריפריאליים				
802%	7,363	816	6	בית-שמש
270%	592	160	5	רכסים
284%	1,838	479	5	ביתר-עילית
573%	9,793	1,455		סה"כ

* נתוני 2014-2017 מתוך תרשים 12 מתוך רגב (2020), נתוני 2016-2018 מתוך לוח 1.2 במשרד הבינוי והשיכון (2019). אשכול פריפריאליות של ישובים לפי הלמ"ס (2022).

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

1823 בדבר "עיגון אפשרות למכרזים לצביון חרדי" ב-56% לעומת רכישות של דירות ראשונות ע"י משקי בית חרדים בשנים 2014-2017 באותן ערים, בעוד בשלושת הערים היותר פריפריאליות (רכסים, בית-שמש וביתר-עילית) עלו שיווי דירות בפריפריה כאלה ב-57.3%. זאת, בעקבות ירידה חדה בשיווקים בירושלים ובבני-ברק ועלייה חדה הרבה יותר בשיווקים בישובים פריפריאליים יותר, בראשם בית-שמש וביתר-עילית.

מעבר החרדים לפריפריה אינו רק תופעת לוואי של עליית מחירי הדיור אלא גם תוצאה של מדיניות מכוונת. כאמור, האוכלוסיה החרדית גדלה בקצב מהיר ומכפילה את משקלה באוכלוסיה מדי דור (בן-דוד, 2019). פריון הילודה בחברה החרדית עומד על כששה ילדים וחצי, בפרט גדול מאד מכל מגזר אחר. לשם השוואה, פריון הילודה במגזר היהודי-דתי הוא כארבעה ילדים, במגזר המוסלמי כשלושה ילדים ונמצא במגמת ירידה תלולה, במגזר היהודי-מסורתי כשני ילדים וחצי, ובמגזרים היהודי-חילוני, הנוצרי והדרוזי כשני ילדים (הלמ"ס, 2022א, 2022ג). מצוקת הדיור של

החרדים מורגשת ומהווה אחד הנושאים הנמצאים בראש מעייניה של הנהגתם.

דוגמא בולטת לדיון של מקבלי ההחלטות בפתרונות דיור אפשריים לחרדים היא סוגיה מתמשכת סביב הקמת העיר כסיף בקרבת ערד. העיר יועדה לציבור החרדי והחלטת הממשלה על הקמתה התקבלה

ב-2007. למרות השקעה רבה בתכנון העיר, התכנית להקמתה נגנזה על-ידי שר שיכון חרדי, יעקב ליצמן, בשנת 2020, לטובת קידום בנייתה של עיר חרדית קרובה יותר למרכז, שפיר, בקרבת קרית-גת.⁶

הן התכנית והן גניזתה מעידות על המתח הקשור בעידוד מעבר החרדים לפריפריה. מעבר החרדים ליישובים מרוחקים מעמת אותם עם הצורך להתמודד עם סוגיות לוגיסטיות שיכולות לעודד אורח חיים מודרני ועצמאי יותר, כגון שימוש ברכב פרטי וזאת משתי סיבות. ראשית, החיים בפריפריה, בעיר מרוחקת ובשכונה חדשה, מחייבים את המשפחה למצוא פתרונות לצורך הגעה למקומות עבודה, לימודים, קניות וביקורי קרובים. שנית, שכונות חדשות בפריפריה יספקו ככל הנראה תשתית פחות מפותחת מאשר השכונות הוותיקות בערים הגדולות. אתגרים אלה מקשים על היקלטות, אך גם מהווים הזדמנות ליזמות בהקמת מוסדות חינוך, מסחר וקהילה במקום החדש. מנגד, מדובר בהרחקה של אוכלוסיה חלשה וחסרת השכלה רלוונטית לשוק העבודה לאזורים בהם ההזדמנויות להשתלב בשוק העבודה ובהשכלה גבוהה או מקצועית מצומצמות אף יותר מאשר במרכז. ישנן עדויות מחקריות (אמנם מאוכלוסיה יהודית לא-חרדית) לכך שהניידות הכלכלית הבין דורית נמוכה יותר בפריפריה מאשר במרכז (בץ וקריל, 2022) וגם התשואה להשכלה נמוכה יותר (בן-דוד וקמחי, 2020). על כן, המעבר לפריפריה כולל פרמטרים שדורשים התאמה מצד העובר ויכולים להשפיע על אורחות חיו, אך גם עלול, באופן מידי או בראייה בין דורית, להחמיר את מצבו הכלכלי ולבודד אותו מהליבה המודרנית של המשק הישראלי. עם זאת, למעבר לפריפריה יש השלכות החורגות משאלת הדיור בלבד, והוא משפיע על מכלול רחב של החלטות יומיומיות ומשפחתיות, הנוגעות לניידות, תעסוקה וחלוקת זמן.

נתונים

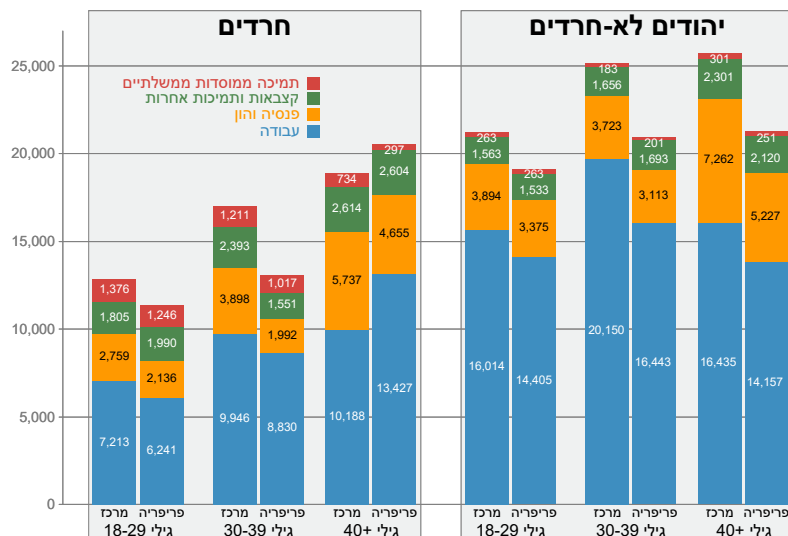
בסיס הנתונים של המחקר הוא סקרי הוצאות משק הבית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) מהשנים 2014-2020, בהם מזוהים משקי בית חרדים על-פי הגדרה עצמית של המרואיינים, בשונה ממחקרים רבים שמזהים חרדים לפי מוסד לימודים אחרון (כגון רגב, 2017). זיהוי חרדים לפי מוסד לימודים אחרון מביא להערכת חסר משמעותית של האוכלוסיה החרדית בהשוואה להגדרה העצמית (תירוש, 2016).

ראשית נמצא, כי הכנסתו של משק בית, בין אם חרדי או לא, וכן הוצאתו על דיור, נמוכות יותר בפריפריה. לשם השוואה, תרשים 2 מציג את התפלגות ההכנסות במשקי בית יהודים לא-חרדים. ישנם שני

⁶ בראיון בשנת 2021 טען ליצמן שהקמת כסיף לא ירדה מהפרק, אלא תבוא בנוסף להקמת שפיר.

תרשים 2 הרכב הכנסות של משקי בית יהודים

לפי גיל ראש משק הבית, 2014-2019

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

הבדלים חשובים בין החרדים ליהודים לא-חרדים. ראשית, אצל הלא-חרדים, ההכנסה במרכז גבוהה יותר מאשר בפריפריה בכל קבוצות הגיל של ראשי משק הבית בעוד בקרב חרדים, ההכנסה במרכז גבוהה יותר בגילים הצעירים ונמוכה יותר בגילי הביניים. יתרה מזאת, פערי ההכנסות בין חרדים ללא-חרדים גבוהים במיוחד בקרב צעירים במרכז, אך כמעט אינם קיימים בקרב בני גילי ביניים בפריפריה. שנית, ישנם הבדלים מהותיים בין חרדים ללא-חרדים לא רק בגובה ההכנסות אלא גם בהרכבן. בקרב הלא-חרדים חלקן של ההכנסות מעבודה גדול יותר, ומשקלן של סך

ההכנסות מעבודה והון גבוה מ-90% בגילי הביניים. לקח חשוב מהשוואה הוא שבקרב משקי בית מבוגרים בפריפריה, אין הבדל גדול בהכנסה ומרכיביה בין חרדים ללא-חרדים, זאת בשונה מהמרכז, שבו הפערים גדולים מאד לטובת יהודים לא-חרדים.

פערי ההכנסות בין המרכז לפריפריה אינם מוסברים על-ידי הבדלים בהיקף העבודה. לוח 2 מציג את מספר המפרנסים ומספר שעות העבודה של משק בית ממוצע, בחלוקה לחרדים ויהודים לא-חרדים במרכז ובפריפריה ובחנת גיל ראש משק הבית. למשקי בית חרדים כ-1.3-1.4 מפרנסים הן בגילים הצעירים והן בגילי הביניים, בעוד במשקי בית לא-חרדים המספר יורד מ-2 בקרב צעירים לכ-1.5 בגילי הביניים, כאשר חלק מהנשים לא מפרנסות ומטפלות בילדים.

לוח 2

היקף העבודה של משקי בית לפי קבוצת אוכלוסיה וגיל ראש משק הבית

גיל ראש משק הבית	אוכלוסיה	מספר שעות עבודה שבועיות		מספר מפרנסים במשק בית	
		פריפריה	מרכז	פריפריה	מרכז
גילי 18-29	חרדים	44.5	42.1	1.5	1.3
	לא-חרדים	89.0	80.7	2.2	2.1
גילי 30-39	חרדים	44.6	43.2	1.4	1.3
	לא-חרדים	70.5	70.0	1.7	1.7
גילי 40-49	חרדים	46.6	49.3	1.4	1.5
	לא-חרדים	76.5	75.4	1.8	1.8

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

בקרב הצעירים, הן חרדים

והן יהודים לא-חרדים, בפריפריה יש מעט יותר מפרנסים מאשר במרכז (פער של כ-5-10%), בעוד בגילי הביניים הפער אף קטן יותר בקרב חרדים ואילו בקרב לא-חרדים יש כעשירית מפרנס יותר

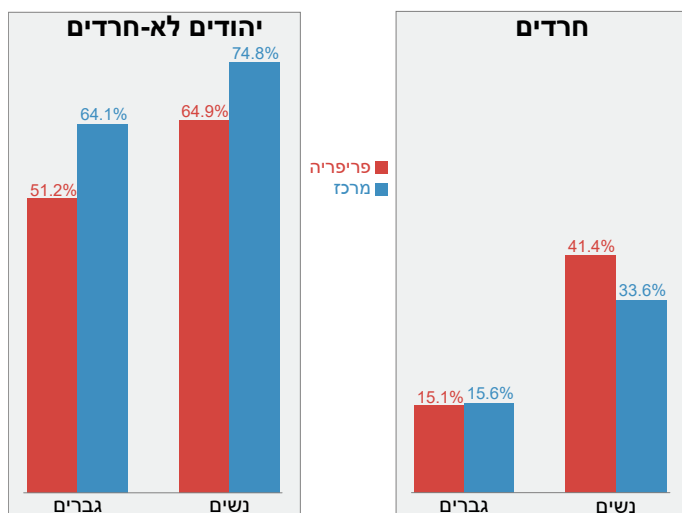
במרכז. כמו כן, בקרב משקי בית בגילי הביניים יש דמיון רב יותר במספר המפרנסים בין חרדים ללא-חרדים מאשר בקרב משקי בית צעירים.

גם ההבדלים במספר שעות העבודה בין משקי בית חרדים במרכז ופריפריה ובין משקי בית צעירים לאלה בגילי הביניים אינם גדולים (42-44 שעות עבודה בכל הקבוצות). מספר שעות העבודה של משקי בית לא-חרדים גבוה משמעותית מזה של משקי בית חרדים, בכל קבוצות הגיל: כ-80 שעות במשקי בית צעירים וכ-65 שעות במשקי בית בגילי הביניים. בגילי 40-49, הן לחרדים והן ללא-חרדים במרכז יש כעשירית מפרנס יותר בממוצע וכשלוש שעות עבודה שבועיות יותר מאשר בפריפריה.

שיעור בעלי תעודת בגרות ו/או תואר אקדמי

תרשים 3

בני 18-39

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

גם פערי השכלה אינם מסבירים את פערי ההכנסה בין פריפריה למרכז בקרב חרדים. תרשים 3 מציג את שיעור בני 18-39 בעלי תעודת בגרות או תואר אקדמי (כתעודה הגבוהה ביותר) בקרב חרדים ולא-חרדים, בחלוקה מגדרית בפריפריה ובמרכז. בעוד בקרב לא-חרדים, רמת ההשכלה גבוהה יותר משמעותית במרכז (בכ-13 נקודות אחוז אצל הגברים ובכ-10 נקודות אחוז אצל הנשים), אצל גברים חרדים אין הבדל בין פריפריה למרכז (כ-15% בעלי בגרות או תואר אקדמי הן בפריפריה והן במרכז) ואילו נשים חרדיות משכילות יותר בפריפריה – 41.4% בעלות

בגרות ו/או תואר לעומת 33.6% במרכז. הממצא שנשים חרדיות משכילות יותר בפריפריה ואף על-פי כן הכנסת משק הבית מעבודה נמוכה יותר בפריפריה מאשר במרכז בגילים הצעירים יתכן ומתקשר לבעיית התשואה הנמוכה יחסית להשכלה בפריפריה (בן-דוד וקמחי, 2020).

עולה השאלה, האם פער ההשכלה בין נשים חרדיות בפריפריה ובמרכז נובע מהגירה סלקטיבית או מהבדלים ברכישת השכלה בקרב ילדות פריפריה ומרכז. נתוני מרשם האוכלוסין שנותחו בחדר המחקר של הלמ"ס מאפשרים לזהות את הפרטים שלא עברו בין פריפריה למרכז מאז שנת 1995 ואת אלה שעברו מהמרכז לפריפריה או מהפריפריה למרכז (פירוט לגבי הנתונים המנהליים מופיע בהמשך עבודה זו).

בקרב נשים חרדיות בנות 25-39 שגרו ברציפות בפריפריה מאז שנת 1995 ועד לשנה בה הופיעו בסקר הוצאות משק הבית, שיעור בעלות תעודת בגרות או תואר אקדמי עומד על כ-37% ואילו בקרב אילו שגרו

ברציפות במרכז השיעור הוא 34%. בקרב אלה שעברו מפריפריה למרכז ונשארו במרכז עד לשנת הסקר, שיעור בעלות תעודת בגרות או תואר אקדמי הוא 49%, בעוד בקרב אלה שעברו מהמרכז לפריפריה השיעור הוא 44%. במילים אחרות, נשים חרדיות שעוברות מהפריפריה למרכז יותר משכילות מאלה שלא עוברות ומאלה שעוברות מהמרכז לפריפריה. נשים שלא עוברות משכילות יותר דווקא בפריפריה מאשר במרכז. אצל הגברים התמונה שונה.

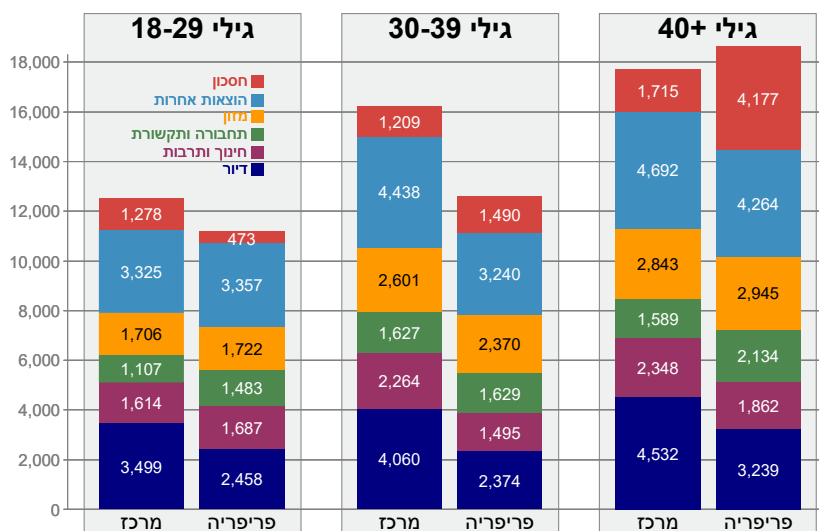
בקרב גברים חרדים בני 25-39 שגרו ברציפות בפריפריה מאז 1995, שיעור בעלי תעודת בגרות או תואר אקדמי עומד על 26%, בעוד בקרב אלה שגרו ברציפות במרכז השיעור הוא 18% בלבד. ואולם, בקרב העוברים מפריפריה למרכז שיעור בעלי תעודת בגרות או תואר הוא אף נמוך יותר, 15% בלבד, ובקרב העוברים מהמרכז לפריפריה השיעור עומד על 16%. כלומר, ההגירה בשני הכיוונים היא סלקטיבית בקרב נשים, כאשר נשים משכילות נוטות יותר להגר, אך אינה סלקטיבית בקרב גברים העוברים מהמרכז לפריפריה והסלקציה היא אף שלילית בקרב גברים שעוברים מפריפריה למרכז.

דפוסי הוצאה של משקי בית חרדיים

פילוח השימושים שמשקי הבית

החרדים עושים בהכנסה הפנויה שלהם מוצג בתרשים 4 בחתך גילי ראש משק בית ובחלוקה לפריפריה לעומת מרכז.⁷ משקי בית חרדים בפריפריה מוציאים משמעותית (כ-40%-30%) פחות על דיור מאשר משקי בית במרכז. ההוצאה על מזון זהה במרכז ובפריפריה בכל קבוצות הגיל של ראש משק הבית.⁸ הדבר נכון גם למשקי בית יהודים לא-חרדים, כפי שמתואר בהמשך. גם ההוצאה על חינוך ותרבות דומה במרכז ובפריפריה בגילי 18-29, אך, בדומה להוצאה על דיור, נמוכה בפריפריה

תרשים 4
הוצאות וחסכון של משקי בית חרדים
לפי גיל ראש משק הבית, 2014-2019

* נתוני 2020 לא נכללו בגלל השפעת מגפת הקורונה.

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

⁷ העמודות בתרשים 2 הן הכנסה כספית ברוטו (הכנסה כלכלית + קצבאות ותמיכות) ולכן גבוהות יותר מסך השימושים בהכנסה פנויה (נטו), המופיעות בתרשימים 4-5 להלן.

⁸ פער של כ-200 ש"ח שנצפה בגילי הביניים אינו מובהק סטטיסטית.

יחסית למרכז בגילי 30+. להבדיל, ההוצאה על תחבורה ותקשורת גבוהה בפריפריה יחסית למרכז. הפער הגדול ביותר בין פריפריה למרכז הוא בחסכון, שבגילי 30-39 גבוה ב-23% בפריפריה יחסית למרכז, ובגילי 40+ גבוה ב-144% בפריפריה יחסית למרכז.⁹

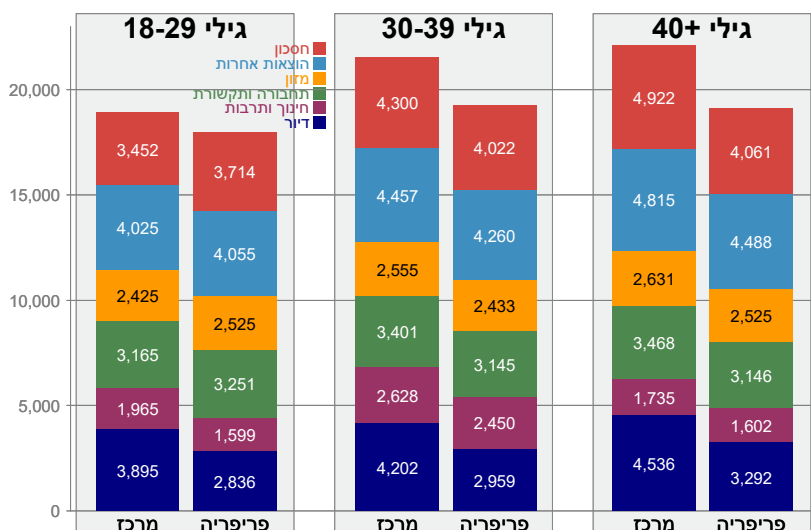
המסקנה מתרשים 4 היא כי הפער בהוצאה על דיור מסביר את הפער בסך ההוצאות בין משקי בית במרכז ובפריפריה. בגילי 40+, מצליח משק בית חרדי בפריפריה לחסוך כמעט פי 2.5 יותר מאשר משק בית במרכז – זאת בגלל שבנוסף להוצאה נמוכה יותר על דיור, יש למשקי בית חרדים בגילים אלה גם הכנסה גבוהה יותר בפריפריה מאשר במרכז. השאלה שעולה מנתונים אלה היא האם משקי בית חרדים צעירים בפריפריה, ובפרט אלה שעברו מהמרכז, יהיו אף הם בעלי הכנסה גבוהה יחסית בגילים מבוגרים יותר.

השוואה למשקי בית לא חרדים

לצורך השוואה, תרשים 5 מציג את התפלגות ההוצאות של משקי בית יהודים לא-חרדים. ההוצאות של הלא-חרדים גבוהות יותר מאשר של חרדים בכל הקטגוריות, מה שנובע מהכנסות גבוהות יותר. ההבדל

הגדול ביותר הוא בהוצאה על תחבורה ותקשורת ובחסכון. הפער בין מרכז לפריפריה אצל הלא-חרדים בולט רק בהוצאה על דיור ובהוצאה על חינוך ותרבות. בשאר הקטגוריות פערי מרכז-פריפריה אצל הלא-חרדים קטנים, והפער בהכנסה הפנויה מתנקז לפער גדול בחסכון לטובת המרכז. בסך הכל, הפערים בהוצאות בין מרכז לפריפריה דומים אצל חרדים ולא-חרדים, למעט הוצאה על חינוך ותרבות במשקי בית שראשיהם בגילי 30-39. בקבוצה זו ההוצאה על חינוך ותרבות אצל הלא-חרדים דומה במרכז ופריפריה, זאת להבדיל מפער גדול שקיים אצל חרדים.

תרשים 5
הוצאות וחסכון של משקי בית יהודים לא-חרדים
לפי גיל ראש משק הבית, 2014-2019

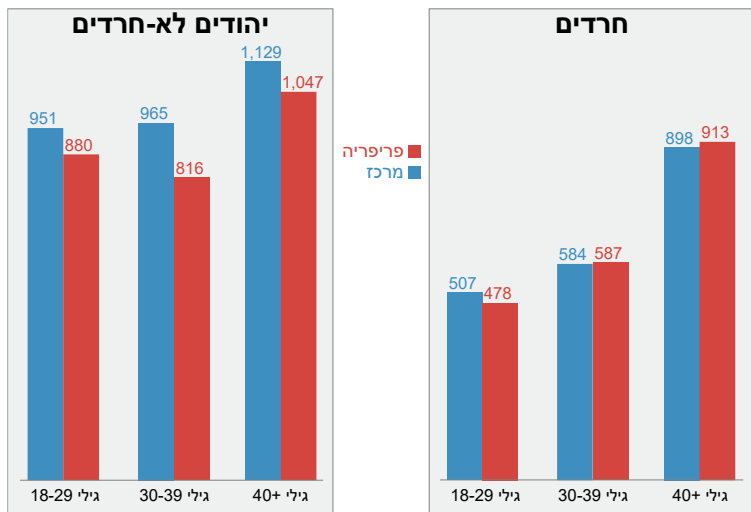
* נתוני 2020 לא נכללו בגלל השפעת מגפת הקורונה.
מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

⁹ על אף הפער הגדול בחסכון בממוצע, סטיית התקן של החסכון היא בסדר גודל של הממוצע, כך שניתן לומר שישנה שונות גדולה בחיקוק החסכון של משקי בית חרדים.

הוצאה על מזון

תרשים 6 הוצאה חודשית לנפש סטנדרטית על מזון

לפי גיל ראש משק הבית, 2014-2019

* נתוני 2020 לא נכללו בגלל השפעת מגפת הקורונה.

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

הדמיון בהוצאה על מזון בין פריפריה למרכז מעניין שכן גודל משקי הבית של חרדים ושל יהודים לא-חרדים שונה במרכז ובפריפריה. תרשים 6 מציג את ההוצאה לנפש סטנדרטית על מזון¹⁰. בולט הדמיון בין משקי בית חרדים בפריפריה ובמרכז בהוצאה לנפש, בעוד בקרב יהודים לא-חרדים, במיוחד החל מגיל 30, הפער לטובת המרכז משמעותי.

תחבורה

בעוד שבאזורים חרדיים במרכז הארץ ניתן

לקיים אורח חיים יומיומי תוך תלות מוגבלת בתחבורה ממונעת, המעבר לפריפריה משנה באופן

מהותי את תנאי הניידות. מרחקים גדולים יותר, זמינות נמוכה יחסית של תחבורה ציבורית, ופיזור מוסדי רחב יותר הופכים את הרכב הפרטי לתשתית מרכזית בניהול חיי היומיום. שינוי זה בניידות אינו רק תוצאה טכנית של המרחב, אלא בעל השלכות רחבות על דפוסי עבודה, זמן פנוי והתנהלות משפחתית. מגורים בפריפריה מצריכים נסיעות ארוכות יותר לעבודה, ללימודים, לביקורי משפחה, לבילויים ולסידורים שונים. אף על פי כן, נגישות התחבורה הציבורית בפריפריה נמוכה יותר מאשר במרכז (מבקר המדינה, 2019; בנק ישראל, 2018).

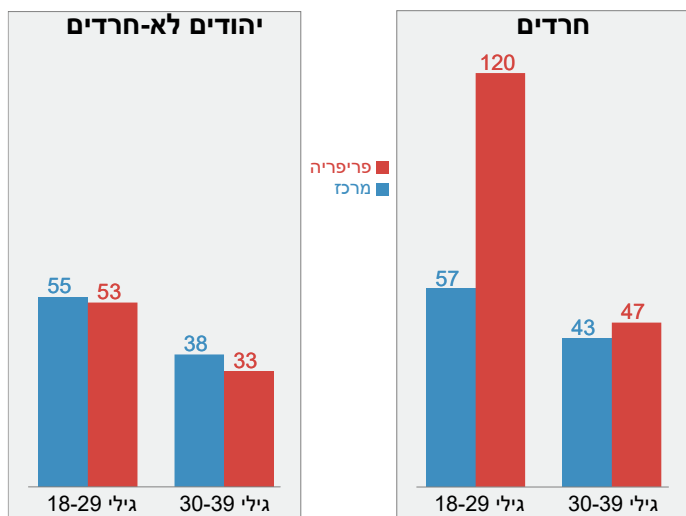
נושא הניידות בפריפריה מקבל משמעות מיוחדת בהקשר של האוכלוסיה החרדית. אוכלוסיה זו היא עניה יחסית, כך שהוצאה על קנייה ואחזקה של רכב פרטי היא יותר משמעותית עבורה מאשר עבור האוכלוסיה הלא-חרדית, אך בו בעת גם בעלת משפחות גדולות יותר, כך שהיא צריכה לשנע מספר רב יותר של בני משפחה מאשר משפחה לא-חרדית.

¹⁰ מספר נפשות סטנדרטיות כתלות במספר נפשות בפועל במשק בית הוא לפי המפתח הבא: 1=1.25, 2=2, 3=2.65, 4=3.2, 5=3.75, 6=4.25, 7=4.75, 8=5.2, 9=5.6, כל נפש נוספת = תוספת של 0.4.

תרשים 7

הוצאה חודשית לנפש סטנדרטית על תחבורה ציבורית

לפי גיל ראש משק הבית, 2014-2019

* נתוני 2020 לא נכללו בגלל השפעת מגפת הקורונה.

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 2 הראה שההכנסות של משקי בית חרדים

בפרפריה נמוכות יותר מאשר במרכז, ותרשים 4 הראה שההוצאות שלהם על דיור וחינוך נמוכות יותר. לעומת זאת, משקי בית חרדים צעירים בפרפריה מוציאים יותר מאשר במרכז על תחבורה ותקשורת. תרשים 7 מציג את ההוצאה לנפש סטנדרטית על תחבורה ציבורית של משקי בית בפרפריה לעומת המרכז בחלוקה לחרדים ולא-חרדים וכן לפי גיל ראש משק הבית. בקרב יהודים לא-חרדים ובקרב חרדים בגילי 30-39, אין הבדל בהוצאה בין משקי בית בפרפריה ומרכז. לעומת זאת, בקרב חרדים צעירים ההוצאה בפרפריה גדולה יותר בהפרש משמעותי: 120 ש"ח בפרפריה לעומת 57 ש"ח במרכז (110% הפרש).

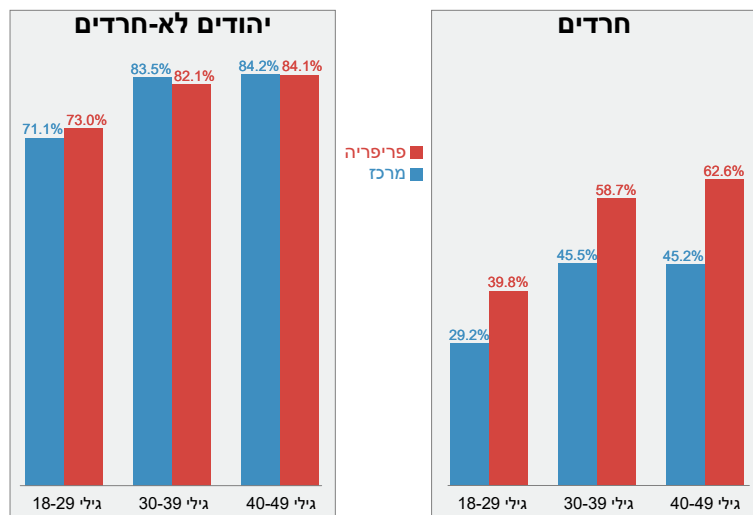
החזקת רכב

היבט נוסף בו קיים הבדל משמעותי בין חרדים המתגוררים בפרפריה ובמרכז הוא החזקת רכב. תרשים 8 מציג את שיעור משקי הבית המחזיקים ברכב אחד לפחות. בקרב משקי בית צעירים לא-חרדים, שיעור משקי הבית עם רכב בפרפריה גבוה ב-5 נקודות אחוז מאשר במרכז (75% לעומת 70%). אולם בגילי

תרשים 8

שיעור משקי בית עם רכב

לפי גיל ראש משק הבית, 2014-2020

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

הביניים (משקי בית שראשיהם בני 30-39) ובקרב משקי בית שראשיהם בני 40-49, ההבדל הוא מזערי, וממשקי הבית הלא-חרדים מתייצבים על שיעור החזקת מחזיקים ברכב של כ-80% הן במרכז והן בפרפריה.

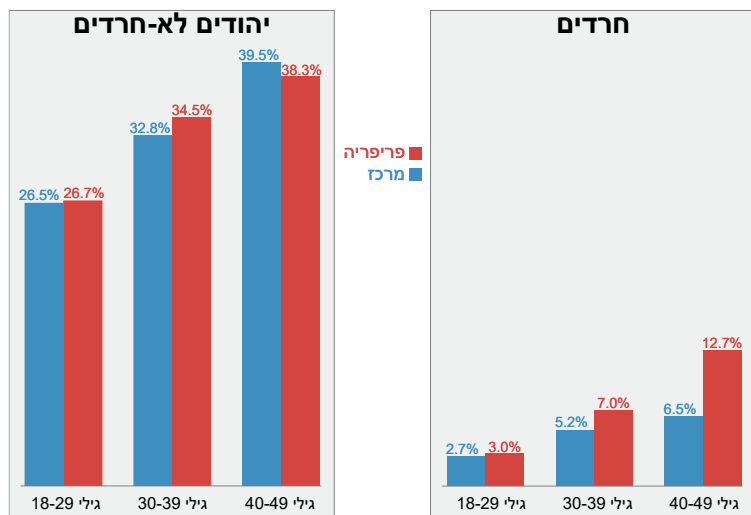
לעומתם, חרדים המתגוררים בפרפריה מחזיקים ברכב בשיעורים משמעותית יותר גבוהים משמעותית בפרפריה לעומת האלו המתגוררים במרכז, והפער אף גדל עם הגיל של ראש משק הבית. הדבר בולט במיוחד לאור שיעורי החזקת הרכב הנמוכים בקרב החרדים. אצל בקרב משקי בית צעירים, שיעור החזקת הרכב בפרפריה גבוה בכ-11

נקודות אחוז מאשר במרכז (40% לעומת 29%), בגילי הביניים הפער עולה ל-13 נקודות אחוז (59% לעומת 46%), ובגילי הארבעים מתרחב ל-17 נקודות אחוז (63% לעומת 45%).

תרשים 9

שיעור משקי בית עם יותר מרכב אחד

לפי גיל ראש משק הבית, 2014-2020

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

החזקת שני כלי רכב או יותר

בפריפריה ובמרכז. תרשים 9 מציג את

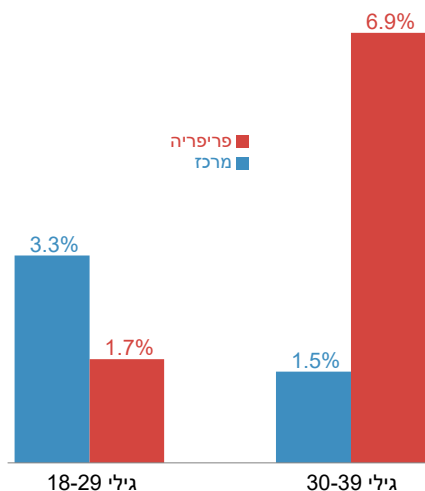
שיעור משקי הבית המחזיקים בשני כלי רכב או יותר. בקרב משקי בית לא-חרדים, שיעור המחזיקים בשני כלי רכב או יותר עולה עם הגיל, ונמוך יותר בפריפריה בפער שעולה עם הגיל עד כדי 5 נקודות אחוז. פער זה עשוי לנבוע מפערי הכנסה, שכן ההכנסה בפריפריה נמוכה יותר. במילים אחרות, משקי בית לא-חרדים בפריפריה פחות מבוססים כלכלית מאשר במרכז, ולכן מחזיקים בפחות כלי רכב, וזאת למרות הנגישות הנמוכה יותר לתחבורה ציבורית.

לגבי החרדים, התמונה שונה. על אף ששיעור משקי הבית החרדים המחזיקים בשני כלי רכב או יותר נמוך מאד, הפער הוא לטובת הפריפריה ומגיע ל-6 נקודות אחוז בגילי 40-49. כלומר, לא רק שמשקי בית חרדים בפריפריה נוטים יותר מאשר במרכז להחזיק רכב, הם גם נוטים להחזיק יותר כלי רכב מאשר במרכז. יתרה מזו, לא נמצא שינוי בשיעור החזקת הרכב של משקי בית חרדים בפריפריה או במרכז על פני זמן. כלומר, הפער בין המרכז לפריפריה בדפוסי החזקת רכב במשקי בית חרדים היה קיים לפני גל ההגירה לפריפריה בשנים האחרונות, וממשיך להתקיים גם אחריו. ניתן להסיק מכך שמאפייני העוברים הם לא הגורם המרכזי להבדל בין פריפריה למרכז בשיעורי החזקת רכב בקרב חרדים.

מדדים לאורח חיים

האם שיעור גבוה יותר של החזקת רכב בקרב חרדים בפריפריה הוא תופעה יוצאת דופן או שישנם מאפיינים נוספים שמצביעים על אורח חיים מודרני יותר של חרדים בפריפריה מאשר במרכז? אחד המאפיינים הבולטים של האוכלוסיה החרדית הוא שיעור נמוך של החזקת טלוויזיה. ואולם למרות ששיעור המחזיקים בטלוויזיה נמוך בקרב כלל החרדים, ישנו פער בולט בין פריפריה למרכז. תרשים 10 מראה, כי

תרשים 10
**שיעור משקי בית חרדים עם
טלוויזיה**

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

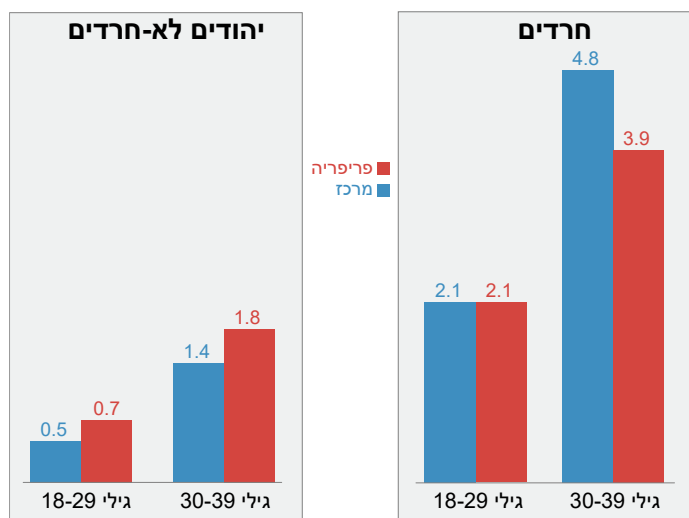
מעטים מבין החרדים הצעירים מחזיקים בטלוויזיה, והפער של כנקודת אחוז לטובת המרכז אינו מובהק סטטיסטית. ואולם, בגילי הביניים, הפער הוא כחמש נקודות אחוז וחצי (6.9 לעומת 1.5) לטובת הפריפריה, ומובהקותו הסטטיסטית קרובה ל-5%. משמעות הדבר היא שהחרדים בפריפריה מנהלים אורח חיים יותר מודרני מאשר החרדים במרכז, ובפרט שיעור החזקת טלוויזיה בקרבם גבוה יותר.

פריון ילודה

האם יש קשר בין מגורים בפריפריה, בפרט של החרדים, לבין שיעור הילודה? על מנת לענות על שאלה זו, נתמקד בהבדלים בין תושבי המרכז לתושבי הפריפריה במספר הילדים (עד גיל 18)

במשק הבית.¹¹ תרשים 11 מציג את מספר הילדים הממוצע במשק בית לפי קבוצת גיל של ראש משק הבית. בקרב יהודים לא-חרדים, מספר הילדים גבוה במעט בפריפריה מאשר במרכז, והדבר נכון גם למשקי בית צעירים וגם לאלה בגילי הביניים, אצלם ההפרש במספר הילדים מגיע לכחצי ילד יותר בפריפריה. בקרב

תרשים 11
מספר ילדים למשק בית
לפי גיל ראש משק הבית, 2014-2020

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

החרדים הצעירים, אין הבדל במספר הילדים בין פריפריה למרכז. זה משתנה בגילי 35-39, כאשר לתושבי הפריפריה יש כמעט ילד אחד פחות, בממוצע, מאשר לתושבי המרכז: כ-4 ילדים בפריפריה לעומת כ-5 במרכז.

על כן, תרשים 11 מציג הבדל מהותי בין החרדים בפריפריה ובמרכז ובין החרדים ללא-חרדים. למשקי בית יהודים לא-חרדים בפריפריה יש יותר ילדים מאשר במרכז, למשקי בית חרדים בפריפריה יש פחות ילדים מאשר במרכז, אך ההבדל בא לידי ביטוי רק בגילי הביניים. ניתן להסיק מכך שהתרחבות המשפחה בשלביה הראשוניים מתרחשת באופן דומה

¹¹ היות והנתונים הם נתוני משקי בית, מדובר בסך הילדים עד גיל 18 שנולדו לחברות משק הבית. ואולם, בכ-99% ממשקי הבית יש רק אישה אחת שלה ילדים עד גיל 18. כלומר, הילודה כפי שנמדדת כאן משקפת מספר ילדים לאישה.

במשקי בית חרדים במרכז ובפריפריה, אולם החרדים המתגוררים בפריפריה מגיעים לקראת גיל 40 למספר ילדים נמוך יותר מאשר אלה המתגוררים במרכז.

על מנת להבין את מקור ההבדל בפריקת הילודה בין החרדים המתגוררים בפריפריה לבין אלה המתגוררים במרכז, נערך ניתוח סטטיסטי רב-משתני שבוחן את הגורמים המשפיעים על מספר הילדים בקרב משקי בית חרדים.¹² הניתוח עושה שימוש בנתוני סקר הוצאות משקי בית בשנים 2014-2020 ומתמקד במשקי בית בהם גילו או גילה של ראש משק הבית הוא 18-39, שכן למשקי בית שראשיהם מבוגרים יותר ייתכן שיש ילדים שעברו את גיל 18 ואינם מדווחים, כך שמספר הילדים המדווח נמוך מהאמיתי.¹³

כמו כן, הניתוח הוגבל למשקי בית הנמצאים ביישובים שאוכלוסייתם קטנה מ-100,000 תושבים.¹⁴ הסיבה להגבלה זו היא שכל היישובים שמוגדרים כפריפריאליים קטנים מ-100,000 תושבים, ולכן ההשוואה המתבקשת היא בין יישובים פריפריאליים לבין יישובים לא פריפריאליים בגודל דומה. המדגם כולל 915 משקי בית חרדים.

מספר הילדים עשוי להיות תלוי לא רק במשתנים המסבירים אלא גם בגורמים נוספים שלא נכללים בניתוח, וכן עשויה להיות גם תלות בכיוון ההפוך, מהמשתנים המסבירים למספר הילדים. על כן, התוצאות מעידות על מתאם בלבד ואינן משקפות בהכרח השפעה סיבתית. בעזרת הניתוח, ביכולתנו להסביר כ-40% עד 45% מהשונות במספר הילדים של משקי בית חרדים. אחוזי הסבר אלה הם גבוהים מאד יחסית למשקי בית לא חרדים, שנותחו אף הם. כלומר, ניתן לחזות את ילודת החרדים ברמת דיוק גבוהה יחסית ליכולת חיזוי עבור אוכלוסייה יהודית לא חרדית.

תרשים 12 מציג את התוצאות המרכזיות של הניתוח, בעוד התוצאות המלאות מדווחות בלוח 11 בנספח. העמודות בתרשים מציינות את הפער במספר הילדים בין פריפריה למרכז שנובע מגורמים נבחרים מתוך רשימת הגורמים שנכללו בניתוח. יש לזכור שפערים אלה מחושבים תוך פיקוח על כל הגורמים הכלכליים-חברתיים האחרים שנלקחו בחשבון בניתוח. ראשית, בולט הפער בין פריפריה למרכז ובין חרדים ליהודים לא-חרדים. למשקי בית חרדים (שגיל ראשיהם 18-39) יש בממוצע כחצי ילד פחות בפריפריה מאשר במרכז, בעוד ליהודים לא-חרדים יש כשמינית ילד יותר. שנית, החזקת רכב במשק בית מתואמת עם כ-0.6 פחות ילדים לחרדים אך עם כרבע ילד יותר ליהודים לא-חרדים. נושא הרכב והקשר בינו לבין פער בשיעור

¹² פרטים מתודולוגיים נמצאים בנספח א'.

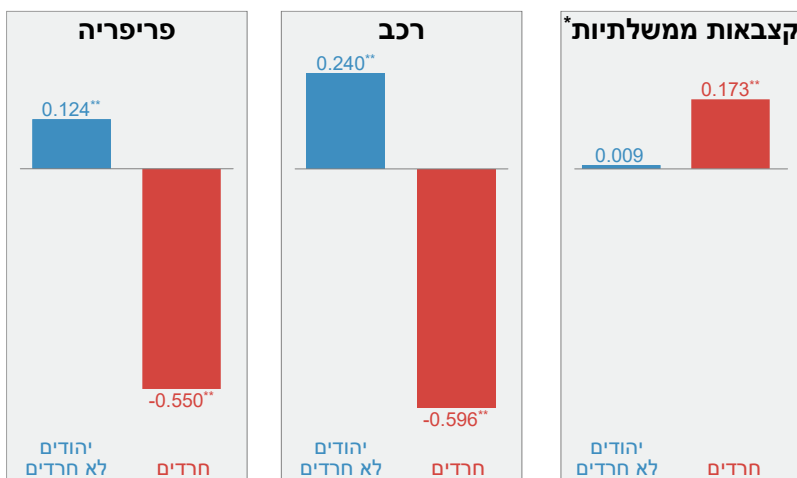
¹³ בסקר הוצאות משק הבית הגיל מקובץ. סביר להניח שבקבוצת הגיל 35-39 ישנם ילדים שעברו את הגיל 18 והם מושמטים מהניתוח בגלל שאינם מדווחים בסקר ההוצאות. זה יוצר הטיה מסוימת. ואולם, הוצאת קבוצת הגיל 35-39 מקובץ הנתונים תגרום להטיה גדולה אף יותר, שכן מספר הילדים שיושמו יהיה גבוה יותר.

¹⁴ ערים שהושמטו הן ירושלים, תל-אביב, חיפה, ראשון לציון, אשדוד, פתח-תקווה, נתניה, באר-שבע, בני-ברק, וכן ערים יהודיות בנות 100,000 עד 200,000 תושבים (הרשימה משתנה מדי שנה ונכון ל-2021 היא כוללת את רמת גן, חולון, אשקלון, רחובות, בית שמש, בת ים, הרצליה, כפר סבא וחדרה).

תרשים 12

השפעת גורמים נבחרים על פער במספר הילדים במשק בית בין פריפריה למרכז

2014-2020

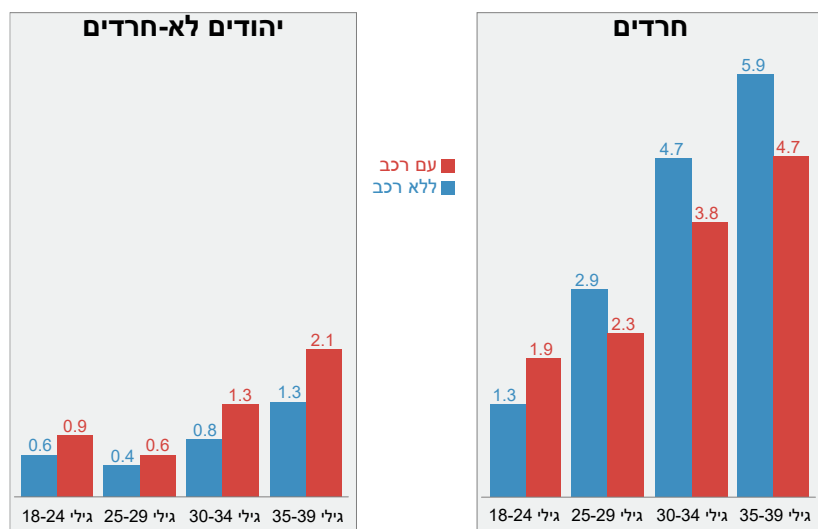
* קצבאות ממשלתיות שאינן מביטוח לאומי באלפי שקלים.
** הכוכביות מציינות מקדמים מובהקים ברמת 1%. שאר המקדמים אינם מובהקים סטטיסטית.

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשים 13

מספר הילדים הממוצע לפי החזקת רכב וגיל ראש משק הבית

2014-2020

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

הילודה בין מרכז לפריפריה נדון בהרחבה בפרק הבא. שלישית, כל אלף שקלים של קצבאות ממשלתיות שאינן מביטוח לאומי, ובפרט קצבת אברך, מתואם עם כשישית ילד יותר למשקי בית חרדים ואין כלל מתאם בקרב לא חרדים. ממצא זה מעיד על ההשפעה האפשרית של העלאת קצבאות האברכים על פריון הילודה של חרדים.¹⁵

הקשר בין החזקת רכב לפריון ילודה

מעניין לבחון כיצד השינוי בדפוסי הניידות קשור גם להחלטות דמוגרפיות. עבור משקי בית חרדיים, המאופיינים במשפחות גדולות ובתלות גבוהה במערכות קהילתיות, למגבלות התחבורה עשויה להיות השפעה ייחודית על גודל המשפחה.

הממצאים לעיל מלמדים שאחד המשתנים שמתואמים עם ילודה בקרב החרדים הוא החזקת רכב במשק הבית. על מנת לבחון לעומק קשר בין השניים, תרשים 13 מתאר את מספר הילדים הממוצע במשקי בית עם ובלי רכב לפי גיל ראש משק הבית ובהשוואה בין אוכלוסיה חרדית לאוכלוסיה יהודית לא חרדית. כפי שניתן לראות בתרשים, קיים קשר בין החזקת רכב לבין מספר הילדים

¹⁵ כבדיקה נוספת לעמידות הממצאים, הניתוח בוצע גם על אוכלוסיית המדגם שצומצמה רק למשקי בית ביישובים פריפריאליים לעומת יישובים מרכזיים וללא יישובים בעלי רמה בינונית של פריפריאליות. המדגם המצומצם כולל 486 משקי בית ותוצאות הניתוח אינן שונות משמעותית מהתוצאות במדגם המלא.

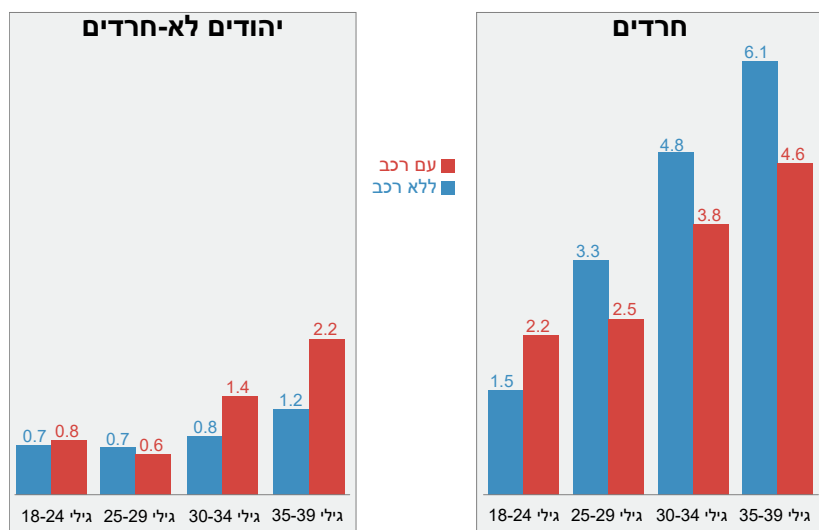
הממוצע של חרדים ויהודים לא-חרדים עם ראשי משק בית מעל גיל 25 – רק שקשר זה הפוך לחלוטין בין שתי הקבוצות. בקרב משקי בית יהודים לא-חרדים (ליותר מ-80% מהם יש רכב, כפי שמראה תרשים 8), במשקי בית עם רכב יש כחצי ילד יותר מאשר במשקי בית ללא רכב. לעומתם, בקרב חרדים, הממצא שונה. בגילי 18-24, יש למשקי בית חרדים עם רכב כ-0.6 ילדים יותר מאשר למשקי בית ללא רכב, בדומה ללא-חרדים (ואף בפער יותר גדול). ואולם, בגילים מבוגרים יותר, המצב מתהפך, ולמשקי בית חרדים ללא רכב יש יותר ילדים, עד כדי פער של יותר מילד. ממצא זה מרמז שלמשפחות לא חרדיות ולמשפחות חרדיות צעירות, הרכב מעיד על יכולת טובה יותר לגדל ילדים, אך משפחות חרדיות מבוגרות יותר, שלהן כבר מספר ילדים ויש להן רכב, מוגבלות בגודלן על-ידי קיבולת הרכב.

על מנת לוודא שהקשר בין החזקת רכב לבין שיעור הילודה אינו נובע מגורמים אחרים, כגון רמת הכנסה, נבדק הקשר בין החזקת רכב לילודה תוך פיקוח על משתנה בקרה רבים (הפרטים המתודולוגיים נמצאים בנספח א' והתוצאות המלאות נמצאות בנספח ב'). המסקנה מהניתוח היא שאף משתנה בקרה אינו מבטל את התוצאה המרכזית לגבי פער הילודה בין פריפריה ומרכז והקשר בין החזקת רכב וילודה. לראיה, תרשים 14 מציג את מספר הילדים החזוי¹⁶ בפיקוח על משתני בקרה, לפי החזקת רכב וגיל ראש משק הבית.¹⁷ הממצאים לא שונים מהותית לאלה ללא משתני בקרה, ופערי הילודה בין משקי בית עם ובלי רכב אף גדולים

במעט מאשר ללא פיקוח על משתני הבקרה. למשקי בית חרדים המחזיקים ברכב יש פחות ילדים מאשר למשקי בית דומים ללא רכב גם אחרי פיקוח על משתני הבקרה. כאמור, שיעור גדול יותר של חרדים המתגוררים בפריפריה נוטה להחזיק רכב מאשר אלה המתגוררים במרכז, וקיים קשר בין החזקת רכב לבין מספר הילדים. על כן, חלק מהפער במספר הילדים בין החרדים בפריפריה ובמרכז מוסבר (אם כי כיוון התלות אינו חד משמעי) על ידי החזקת רכב.

תרשים 14
מספר הילדים לפי החזקת רכב וגיל ראש משק הבית בפיקוח על משתני בקרה

2014-2020

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

¹⁶ חזוי לפי מודל הרגרסיה, כפי שמתואר בנספח א'.
¹⁷ תוצאות מלאות מופיעות בעמודה 2 של לוח 11 בנספח.

אם כן, תוצאות הניתוח מראות שהקשר בין החזקת רכב לבין שיעור הילודה של חרדים הינו אמנם חיובי בקרב זוגות צעירים (בדומה לזוגות יהודים לא חרדים), אך מתהפך בהמשך החיים. למשקי בית שראשיהם בני 18-24, המחזיקים רכב, יש יותר ילדים מאשר למשקי בית באותה קבוצת גיל שאינם מחזיקים רכב. תוצאה דומה לזו מתקבלת גם עבור משפחות יהודיות לא חרדיות (תוצאות אלה מופיעות בלוח 3 בנספח). פרשנות אפשרית של ממצא זה היא שבקרב זוגות צעירים, אפשרות להסעה של הילדים באמצעות רכב פרטי מקלה על ההורים ומתואמת עם הגדלת הילודה בקרבם, והדבר נכון גם לגבי חרדים וגם לגבי לא חרדים.

התוצאה עקבית עם מחקר קודם שהראה קשר סיבתי חיובי בין בעלות על רכב לילודה בסין (Liu et al., 2018).¹⁸ אולם התוצאה האופיינית רק למשקי בית חרדים היא שעם עליית גיל ראש משק הבית, הקשר בין בעלות על רכב ומספר הילדים מתהפך לשלילי ומתחזק עם הגיל. כלומר, בעוד במשפחות קטנות הקשר בין החזקת רכב לילדים הוא חיובי, בקרב חרדים בגילי ביניים, שהם בדרך כלל בעלי משפחות גדולות, דווקא לבעלי רכב יש פחות ילדים. ממצא זה בולט במיוחד על רקע התפיסה הרווחת שלפיה החזקת רכב משקפת רמת חיים גבוהה יותר. במקרה של משקי בית חרדיים בפריפריה, נראה כי הרכב אינו רק אמצעי המקל על נידות, אלא גם מקור לעומס לוגיסטי ולמגבלות יומיומיות, שעשויות להיות קשורות לדפוסי ילודה מצומצמים יותר.

משתני הבקרה הנוספים מסבירים רק כ-4% ממספר הילדים בהינתן קבוצת הגיל ומשתנה החזקת הרכב.¹⁹ בפרט, גם הפיקוח על משתנה החזקת הטלוויזיה, המציין את מידת המודרניות של משק הבית החרדי, אינו מחליש את הקשר בין החזקת הרכב לשיעור הילודה. כלומר, החזקת רכב היא לא עוד מאפיין של מידת המודרניות של משק הבית שחופף להחזקת טלוויזיה. ואכן, החזקת רכב במשקי בית חרדים נפוצה הרבה יותר מאשר החזקת טלוויזיה, ובמיוחד בפריפריה.

לסיכום ממצאי הניתוח הרב-משתני, תוצאותיו תומכות בהשערה שפריון הילודה במשקי בית חרדים המתגוררים בפריפריה נמוך מזה של משקי בית דומים המתגוררים במרכז, וכן שפריון הילודה של משקי בית המחזיקים ברכב נמוך מזה של משקי בית דומים שאינם מחזיקים ברכב (למעט קבוצת הגיל הצעירה שעדיין רחוקה מלהשלים את הילודה).²⁰ כלומר, ההשערה שנתמכת על-ידי תוצאות הניתוח היא כי

¹⁸ המחקר של Liu et al., (2018) מתבסס על הגרלת הזכיונות לרכישת רכב בבייג'ין בתור "ניסוי טבעי" שמאפשר להראות השפעה סיבתית של החזקת רכב על ילודה.

¹⁹ יש לזכור שהניתוח כולל רק משקי בית בישובים הקטנים מ-100,000 תושבים, ותוצאות הרגרסיה עבור כלל האוכלוסיה החרדית שונות במקצת. במדגם של כל הערים, מקדם הפריפריה ומקדמי האינטראקציה (המכפלה) בין רכב לגיל קטנים בכ-1-3 עשיריות בערכם המוחלט, אך סימנם לא משתנה.

²⁰ בניתוח נוסף נבדק ולא נמצא שקיימת השפעה שונה של החזקת רכב על ילודה בפריפריה ובמרכז.

קיים קשר בין החזקת רכב לבין ילודה של חרדים, אך לא שהקשר הזה שונה בין פריפריה למרכז. ההבדל בין פריפריה למרכז נובע מהפער בשיעור משקי בית חרדים שמחזיקים רכב ולא מהשפעה שונה של החזקת רכב.

בנוסף לניתוח נתוני סקר הוצאות משק הבית, בוצעו בדיקות נוספות באמצעות נתונים מנהליים בחדר המחקר של הלמ"ס. נתונים מנהליים מאפשרים לשלוט במאפייני הרקע המשפחתי של הפרט. גם ניתוחים אלה מראים שלחרדים בפריפריה פחות ילדים מאשר במרכז. בפרט, גם כאשר משווים זוגות חרדים עם אותו מספר אחאים כולל לשני בני הזוג, לזוגות בפריפריה פחות ילדים. ניתוחים אלה ניתן לקבל מהמחבר.

סיכום ומסקנות

מחקר זה בוחן האם משקי בית חרדים המתגוררים בפריפריה שונים מאלה המתגוררים במרכז מבחינת הכנסה, הרכב הוצאות, שימוש באמצעי תחבורה ומספר הילדים במשפחה. השוואה זו מתייחסת להקשר הכללי יותר של (א) מחירי הדיור הגבוהים בישראל, המשפיעים על דפוסי פיזור האוכלוסיה בכלל (ב) והאוכלוסיה החרדית בפרט, כאשר יותר ויותר חרדים עוברים להתגורר בפריפריה. נמצא שהרכב ההכנסות וההוצאות של חרדים המתגוררים בפריפריה שונה מזה של חרדים המתגוררים במרכז. בגילים הצעירים, ההכנסות של החרדים המתגוררים בפריפריה נמוכות יותר, אך גם הוצאותיהם על דיור נמוכות יותר. מצד שני, ההוצאות של המתגוררים בפריפריה על תחבורה ציבורית גבוהות יותר ושיעור החזקת הרכב בקרבם גבוה יותר.

בגילים מבוגרים יותר, נראה משק בית חרדי בפריפריה דומה יותר למשק בית יהודי לא-חרדי מאשר בגילים הצעירים. ההכנסות מעבודה והחסכוניות של חרדים מבוגרים בפריפריה דומות ליהודים לא-חרדים וגבוהות מאלה של החרדים במרכז.

הממצא המרכזי הוא כי למשפחה חרדית המתגוררת בפריפריה יש כחצי ילד פחות, בממוצע, מאשר למשפחה דומה המתגוררת במרכז, כאשר פער זה נמוך יותר במשקי בית צעירים וגבוה יותר בגילי הביניים. לעומת זאת, בקרב היהודים הלא-חרדים, הילודה בפריפריה דווקא גבוהה יותר מאשר במרכז. עוד נמצא, כי למשפחות הצעירות המחזיקות רכב יש יותר ילדים, אך במשפחות מבוגרות יותר התוצאה הפוכה, כך שלמשפחה חרדית עם רכב בגילי ביניים יש כילד וחצי פחות מאשר למשפחה דומה ללא רכב. תוצאה זו שונה ממשקי בית לא חרדים, אצלם נצפה דווקא קשר חיובי ועולה עם הגיל בין החזקת רכב לילודה. אצל יהודים לא-חרדים, פער הילודה לטובת משקי בית עם רכב מגיע לכילד בגילי הביניים.

מעבר החרדים לפריפריה מתקשר לממשק שבין משבר מחירי הדיור בישראל לתנופה הדמוגרפית של הציבור החרדי. המדיניות של הקמת ערים חרדיות בפריפריה, שפיר הקרובה יותר למרכז וכסיף הרחוקה יותר, מרחיקה את החרדים הצעירים ממעגלי ההשתלבות בהשכלה גבוהה ובתעסוקה. ואולם, במעבר לפריפריה טמונה גם הזדמנות לאימוץ אורח חיים עצמאי ומודרני יותר. ממצאי מחקר זה מצביעים על שיעורים גבוהים יותר של החזקת רכב וטלוויזיה בקרב משקי בית חרדים בפריפריה מאשר במרכז, וכן מספר נמוך יותר של ילדים. כמו כן, שיעור נשים בעלות תעודת בגרות ותארים אקדמיים גבוה יותר בקרב חרדים בפריפריה מאשר במרכז.

מעבר החרדים לפריפריה צריך להיות מלווה במדיניות הכוללת הן טיפול בהיבטים הרלוונטיים לכלל תושבי הפריפריה, בראש ובראשונה שיפור הנגישות בתחבורה הציבורית למוסדות השכלה ולמקומות עבודה ובהנגשת שרותי הבריאות, והן היבטים שייחודיים לאוכלוסיה החרדית. מדובר באוכלוסיה שמאופיינת ברמת השכלה נמוכה, ילודה גבוהה והישענות על קהילה כאמצעי לסגירת פערים הנובעים מרמת הכנסה נמוכה. חשוב שהקמת שכונות או ישובים חדשים בפריפריה עבור האוכלוסיה החרדית ילוו בתכניות המעודדות רכישת השכלה ומציאת תעסוקה עבורם. במילים אחרות, החלטה על הקמת שכונה או עיר חרדית צריכה להיות מלווה בתשובה ברורה לשאלה היכן יעבדו והיכן ילמדו התושבים. יתרה מכך, בפיזור האוכלוסיה החרדית טמונה הזדמנות ליצירת תמריצים לרכישת השכלה, יזמות ותעסוקה. כך, למשל, ניתן להתנות הקמת שכונות או ישובים חדשים בכך שמוסדות החינוך בהם יכללו לימודי ליבה. תמריץ אפשרי אחר הוא עבור מעסיקים, שיכול לכלול הטבות מס עבור יצירת מקומות עבודה בעסקים שמייצרים ערך כלכלי בישובים חרדיים.

שאלה פתוחה היא האם הזוגות החרדים הצעירים, העוברים עתה ובשנים הקרובות לפריפריה, יושפעו מאותם גורמים הקשורים בחיים בפריפריה שיש בהם לשנות את גודל המשפחה או שיעדיפו לממש את מודל המשפחה הקיים בערי מוצאם. ספרות סוציולוגית וכלכלית, העוסקת בהגירה, מוצאת כי דפוסי ילודה של מהגרים מושפעים הן מהנורמה ממנה הם מגיעים והן מהנורמה אליה הם נקלטים. במקרה של חרדים, השתייכותם לקהילות סגורות מחלישה את יכולתן של נורמות חדשות לחדור בקלות לאוכלוסיה זו. יחד עם זאת, יש לצפות שהגורמים הכלכליים והלוגיסטיים ישחקו תפקיד כלשהו, ואכן נצפה למצוא ילודה נמוכה יותר בקרב חרדים העוברים לגור בפריפריה מאשר בקרב החרדים הנשארים במרכז.

ממצאי המחקר מצביעים על כך שמעבר אוכלוסייה חרדית לפריפריה אינו רק פתרון למצוקת דיור, אלא תהליך בעל השלכות רחבות על אורח החיים, הניידות והמבנה המשפחתי. הבנת הקשרים בין מרחב,

תחבורה ודפוסים דמוגרפיים עשויה לתרום לדיון מושכל יותר על תכנון אזורי, תשתיות ושילוב אוכלוסיות בפריפריה.

מקורות

- בן-דוד, דן (2019א), "עושים (לומדים) חשבון בישראל. מגמות דמוגרפיות מנוגדות וליבת לימודים", מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי.
- בן-דוד, דן (2019ב), "עזיבת הארץ המובטחת. מבט על אתגר ההגירה מישראל", מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי.
- בן-דוד, דן (2021), "מדריך שורש 2021. מערכת החינוך של ישראל: תמונת מצב", מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי.
- בן-דוד, דן ואיל קמחי (2020), "איכות ההשכלה ושכר עתידי: השפעת איכות הברורות במתמטיקה בפריפריה ובמרכז", מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי.
- בנק ישראל (2018), "האפשרות להגיע לעבודה בתחבורה ציבורית מיישובים שונים בישראל: מדד לנגישות יחסית", בתוך "לקט ניתוחי מדיניות וסוגיות מחקריות".
- בץ, כפיר וזאב קריל (2022), "הקשר בין מקום המגורים והמוביליות הבין דורית בשכר", אגף הכלכלנית הראשית, משרד האוצר ו-OECD.
- גורדון גבריאל (2022), "מגמות דמוגרפיות והשתלבות בתעסוקה. מבט על המגזר החרדי", המכון הישראלי הדמוקרטיה.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2022א), "ילודה ופריון בישראל 2020" הודעה לתקשורת 062/2022. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2022ב), "מדד הפריפריאליות של יישובים ושל רשויות מקומיות, 2020".
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2022ג), "פריון של נשים יהודיות ואחרות בישראל, לפי מידת הדתיות שלהן, 1979-2021".
- מבקר המדינה (2019), "משבר התחבורה הציבורית", דוח ביקורת מיוחד.
- משרד הבינוי והשיכון (2019), "תכנית דיור ממשלתית עבור המגזר החרדי", מנהל אוכלוסיות מיוחדות ומרקם ותיק, אגף חרדים.
- קרלינסקי, אריאל (2021), "השכלה, תעסוקה והשתכרות של גברים חרדים במבט ארוך-טווח: האם הפערים מצטמצמים?", פורום קהלת למדיניות, נייר מדיניות מס' 70.
- רגב, איתן (2017), "דפוסי השתלבות החרדים בשוק העבודה: ניתוח פנים-חרדי והשוואה רב-מגזרית", מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- רגב, איתן וגבריאל גורדון (2020), "שוק הדיור החרדי ופרישתה הגאוגרפית של האוכלוסייה החרדית בישראל", המכון הישראלי לדמוקרטיה, מחקר מדיניות 150.
- תירוש, אורן (2016), "סקירת המשתנה 'רמת דתיות' והשוואתו להגדרת החרדים הישנה על פי נתוני סקר הוצאות משק הבית 2014", מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי.

- Affuso, Ermani, Khandokar Istiak, and James Swofford (2022), Interest Rates, House Prices, Fertility, and the Macroeconomy. *Journal of Risk and Financial Management*, 15(9), 403.
- Aksoy, Cevat Giray (2016), "Short-term effects of house prices on birth rates", *EBRD, Working Paper No. 192*.
- Atalay, Kadir, Ang Li, and Stephen Whelan (2021), Housing wealth, fertility intentions and fertility. *Journal of Housing Economics*, 54, 101787.
- Belsky, Eric. S. (2004), "Housing wealth effects: housing's impact on wealth accumulation, wealth distribution and consumer spending," Joint Center for Housing Studies, Graduate School of Design [and] John F. Kennedy School of Government, Harvard University.

- Clark, Jeremy , and Ana Ferrer (2019), The effect of house prices on fertility: Evidence from Canada. *Economics - The Open-Access, Open-Assessment E-Journal* (2007-2020), Kiel Institute for the World Economy (IfW Kiel), 13.(1)
- Clark, William A. V., Yi, Daichun, and Zhang, Xin (2020), Do house prices affect fertility behavior in China? An empirical examination. *International Regional Science Review*, 43(5), 423-449.
- Dettling, Lisa J. and Melissa S. Kearney, M. S. (2014), House prices and birth rates: The impact of the real estate market on the decision to have a baby. *Journal of Public Economics*, 110, 82-100.
- Lin, Pei-Syuan, Chin-On Chang, and Tien Foo Sing (2016), Do housing options affect child birth decisions? Evidence from Taiwan. *Urban Studies*, 53(16), 3527-3546.
- Liu, Antung A., Joshua Linn, Ping Qin, and Jun Yang (2018), Vehicle ownership restrictions and fertility in Beijing. *Journal of Development Economics*, 135, 85-96.
- Liu, Hong, Lili Liu, and Fei Wang (2023), Housing wealth and fertility: evidence from China. *Journal of Population Economics*, 36(1), 359-395.
- Lovenheim, Michael F. and Kevin J Mumford (2013), Do family wealth shocks affect fertility choices? Evidence from the housing market. *Review of Economics and Statistics*, 95(2), 464-475.
- Mizutani, Noriko (2015), The effects of housing wealth on fertility decisions: Evidence from Japan. *Economics Bulletin*, 35(4), 2710-2724.
- Simo-Kengne Beatrice Desiree and Lumengo Bonga-Bonga (2020), House prices and fertility in South Africa: A spatial econometric analysis, *Economics Bulletin* 40(4), 3193-3210.
- Yi, Junjian and Junsen Zhang (2010), The effect of house price on fertility: Evidence from Hong Kong. *Economic Inquiry*, 48(3), 635-650.

מוסד שורש הוא מכון עצמאי ובלתי-תלוי לחקר מדיניות. המוסד עורך מחקרים מבוססי עובדות ובלתי מוטים על המשק ועל החברה האזרחית בישראל. מטרת המוסד לסייע בהנעת המדינה לתוואי ארוך טווח בר-קיימא, המעלה את רמת החיים בישראל ומקטין את הפערים בה. לקידום מטרה זו, מוסד שורש מספק מידע למקבלי ההחלטות המובילים בישראל ולציבור הרחב במדינה ומחוצה לה באמצעות תדריכים ופרסומים ברורים ונגישים על מקורן, אופיין ומימדיהן של סוגיות שורש מולן ניצבת המדינה. המוסד מציע חלופות מדיניות לשיפור רווחת כל חלקי החברה בישראל וליצירת הזדמנויות שוות יותר לאזרחיה.

נספחים

א. פירוט הניתוח האקונומטרי

על מנת להסביר את מספר הילדים שנולדו למשק הבית, נעשה שימוש במודל רגרסיה לינארית עם משתנים מסבירים רבים, שרק חלקם נמצאו מובהקים סטטיסטית. התוצאות המלאות של הרגרסיות מובאות בלוח 11 בנספח ב'. רשימת המשתנים כוללת את קבוצת הגיל של ראש משק הבית, משתנה המציין האם משק הבית ממוקם בפריפריה, משתנה המציין החזקת טלוויזיה בבית, מספר שעות העבודה הכולל של חברי משק הבית, הכנסה מעבודה, הכנסה מקצבאות והכנסה ממקורות אחרים, משתנים המציינים האם ראש משק הבית, בן/בת זוג או שניהם לומדים, האם אחד מהם או שניהם עובדים במחוז השונה ממחוז המגורים, וכן משתנים המציינים האם ראש משק הבית, בן/בת הזוג או שניהם עובדים במשלח יד עם סבירות גבוהה לצורך ברכב.²¹ במודל רגרסיה שני, נוספת לכל משתני הבקרה גם האינטראקציה (מכפלה) בין משתנה המציין החזקת רכב במשק הבית לבין קבוצת הגיל של ראש משק הבית.

תפקידה של האינטראקציה הוא לעמוד על הקשר בין החזקת רכב לבין מספר הילדים בקבוצות הגיל השונות.

התוצאות, כפי שמופיעות בלוח 11, מלמדות, כי מספר הילדים של חרדים מתואם באופן חיובי עם גיל ראש משק הבית, אולם, החל מגיל 25, באופן שלילי עם האינטראקציה בין גיל להחזקת רכב. כמו כן, מספר הילדים מתואם חיובית עם ההכנסה מקצבאות שמקורן במוסדות ממשלתיים (כולל קצבת אברך). המשמעות הכמותית של מתאם זה היא שעליה של 6,000 ש"ח בקצבאות מתואמת עם ילד אחד יותר במשק הבית.

תוצאות הניתוח מצביעות גם על כך שבמשקי הבית בהם שני בני הזוג לומדים יש כ-0.6 ילדים פחות מאשר במשקי בית אחרים (בהינתן שערכי שאר המשתנים, ובפרט משתני ההכנסה, זהים). להכנסה ממקורות אחרים (שאינם קצבה ממוסדות ממשלתיים, אינם קצבת ילדים ואינם עבודה) יש מתאם חיובי אך קטן עם מספר הילדים. עבור משתנים אחרים, ובכלל זה מספר שעות עבודה, עבודה במחוז השונה ממחוז מגורים והכנסה מעבודה, לא נמצא מתאם מובהק עם שיעור הילודה. עבודה של האישה במשלח יד שיש לגביו סבירות גבוהה לצורך בהתניידות מתואמת שלילית עם ילודה, אך כאשר שני בני הזוג עובדים במשלח יד כזה, המתאם מתקזז. מדובר בסך הכל ב-6% ממשקי הבית. ייתכן ויש להם מאפיינים נוספים שמסבירים את הקיזוז בהשפעת ההתניידות על ילודה.

²¹ הנדסאים, טכנאים, סוכנים, עובדי מכירות ושירותים, עובדים בחקלאות, מפעילי מתקנים ומכונות, מרכיבי מוצרים ונהגים.

לוח 2 בנספח התוצאות מציג את תוצאות הרגרסיה של מספר הילדים במשקי בית חרדים שנאמדה בעזרת קובץ הנתונים המורחב. מספר התצפיות בקובץ זה קטן במעט מהקובץ המקורי בגלל מגבלה שקיימת בנתונים המנהליים שברשותנו. הנתונים מכסים פרטים שנולדו עד שנת 1995, כלומר לא כוללים את הפרטים שנולדו אחרי שנת 1995 ומופיעים בסקר הוצאות משק הבית. ואולם, היות והנתונים נאספו בשנים 2014-2019, גם בקובץ המורחב ישנן תצפיות בכל קבוצות הגיל שנכללות בניתוח (24-18, 29-25, 34-30, 39-35). בזכות נתוני מרשם האוכלוסין, יש אפשרות לדייק בותק החיים בפריפריה ולא רק לציין האם משק הבית נמצא בפריפריה בשנת הסקר. לכן משתנה הפריפריה בקובץ המורחב מציין את משך המגורים בפריפריה של ראש משק הבית מאז שנת 1995 (לצורך העניין, לא נלקח בחשבון ותק בפריפריה של חברי משק הבית האחרים).²²

לצורך השוואה בין החרדים לאוכלוסיה היהודית הלא-חרדית, מודל הרגרסיה נאמד עבור משקי בית יהודים לא-חרדים (לוח 3 בנספח התוצאות). התוצאות שונות מהותית מהתוצאות עבור החרדים בלוח 1. ראשית, יכולת ההסבר של המודלים נמוכה הרבה יותר מאשר עבור החרדים, כאשר רק כ-28% מהשונות במספר הילדים מוסברת. שנית, בשונה מחרדים, שלהם פחות ילדים בפריפריה מאשר במרכז, ללא-חרדים המתגוררים בפריפריה יש 0.1-0.2 ילדים יותר מאשר במרכז. שלישית, למחזיקי רכב פרטי יש יותר ילדים, בדומה לחרדים צעירים ולממצאים בסין (Liu et al., 2018). אולם, בניגוד לחרדים, רוב גדול של משקי בית לא-חרדים מחזיקים ברכב (כפי שמתואר בתרשים 8).²³

²² המקדם של המשתנה ותק בפריפריה אומד את האפקט הממוצע של כל שנת ותק בפריפריה של ראש משק הבית. המגבלה של המשתנה היא שאינו לוקח בחשבון את גיל המעבר לפריפריה. ייתכן וההשפעה של ותק בפריפריה שונה לקבוצות גיל שונות. פתרון אפשרי יכול להיות הכללה במודל של אינטראקציה (מכפלה) בין גיל מעבר לפריפריה לבין משך הזמן שעבר מאז. זו אינטראקציה בין שני משתנים רציפים. ואולם, המקדם של אינטראקציה זו יהיה קשה להבנה אינטואיטיבית, כי הוא יציג השפעה שולית של עלייה במשתנה רציף אחד בהינתן משתנה רציף אחר. בעיה נוספת היא שהנתונים המנהליים כוללים מקום המגורים מאז שנת 2000, ולא ידוע באיזה גיל עברו לפריפריה מי שעבר קודם.

²³ בוצעו בדיקות הרגישות שתוצאותיהן עושות שימוש בנתונים מנהליים וכוללות רגרסיות שהמשתנה המוסבר בהן הוא כל הילדים (גם מעבר לגיל 18) וכן רגרסיות בהן המדגם לא כולל את אלה שהיגרו לפריפריה מאז שנת 1995.

ב. תוצאות הניתוח האקונומטרי

לוח 11		
תוצאות רגרסיה של משקי בית חרדים		
משתנה מוסבר: מספר ילדים עד גיל 18 שנולדו למשק הביתי ¹		
(1) מודל ללא אינטרקציה ישובים מתחת ל- 100,000 תושבים	(2) מודל עם אינטרקציה ישובים מתחת ל- 100,000 תושבים	משתנה מסביר
-0.550*** (0.183)	-0.496*** (0.183)	פריפריה
1.230*** (0.178)	1.609*** (0.211)	גיל ראש משק הבית (קבוצת בסיס) 25-29
2.569*** (0.187)	3.096*** (0.210)	30-34
3.690*** (0.225)	4.363*** (0.291)	35-39
-0.596*** (0.149)		משק הבית מחזיק רכב
		אינטראקציה של הרכב עם גיל ראש משק הבית
	0.648*** (0.323)	בני 18-24
	-1.235*** (0.378)	25-29
	-1.533*** (0.389)	30-34
	-1.880*** (0.436)	35-39
-0.640 (0.443)	-0.621 (0.407)	יש טלוויזיה בבית
0.004 (0.004)	0.001 (0.004)	שעות עבודה שבועיות
		הכנסת משק בית ברוטו באלפי ש"ח
0.017 (0.016)	0.022 (0.016)	מעבודה
0.173*** (0.043)	0.162*** (0.044)	מתמיכה ממוסדות ממשלתיים
0.070*** (0.025)	0.066*** (0.024)	ממקורות אחרים (לא כולל קצבת ילדים)
0.214 (0.182)	0.153 (0.184)	ראש משק בית לומד/ת
0.045 (0.148)	0.057 (0.147)	בן/בת זוג של ראש משק בית לומד/ת
-0.635** (0.316)	-0.563* (0.313)	שניהם לומדים
-0.234 (0.164)	-0.183 (0.159)	ראש משק הבית עובד/ת במחוז השונה ממחוז מגורים
-0.221 (0.280)	-0.094 (0.289)	בן/ת הזוג עובד/ת במחוז השונה ממחוז מגורים
-0.010 (0.544)	-0.068 (0.515)	שניהם עובדים במחוז השונה ממחוז מגורים
-0.259 (0.158)	-0.238 (0.156)	משלח יד נייד (ראש משק הבית)
-0.579** (0.229)	-0.496** (0.227)	משלח יד נייד (בן/בת זוג)
0.661* (0.312)	0.629** (0.314)	משלח יד נייד (שניהם)
1.486*** (0.237)	1.161*** (0.232)	קבוע
915	915	מספר משקי בית
0.416	0.435	אחוז הסבר
¹ סטיות תקן בסוגריים, כוכביות מסמנות מובהקות סטטיסטיות: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1		
מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי		
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה		

לוח 21

תוצאות רגרסיה של משקי בית חרדים בשילוב נתונים מנהליים

משתנה מוסבר: מספר ילדים עד גיל 18 שנולדו למשק הביתי

(1)	(2)	(3)	
מדגם כולל	ישובים מתחת ל-100,000 תושבים	משקי בית שלראשיהם היסטוריה של חיים בפריפריה	משתנה מסביר
-0.019** (0.008)	-0.022*** (0.008)	-0.017 (0.011)	מספר שנים בפריפריה מאז 2000
גיל ראש משק הבית			
קבוצת הבסיס, בני-18-24			
1.497*** (0.112)	1.727*** (0.200)	1.738*** (0.311)	25-29
3.214*** (0.130)	3.052*** (0.209)	3.334*** (0.294)	30-34
4.531*** (0.171)	4.452*** (0.267)	3.713*** (0.410)	35-39
0.848*** (0.203)	0.739** (0.297)	0.707* (0.363)	משק הבית מחזיק רכב
אינטראקציה של הרכב עם גיל ראש משק הבית			
קבוצת הבסיס, בני 18-24			
-1.147*** (0.229)	-1.189*** (0.355)	-1.083** (0.474)	25-29
-1.337*** (0.245)	-1.292*** (0.359)	-1.420*** (0.475)	30-34
-1.642*** (0.273)	-1.563*** (0.401)	-0.598 (0.578)	35-39
-1.233*** (0.176)	-1.303*** (0.203)	-1.380*** (0.356)	יש טלוויזיה בבית
-0.001 (0.002)	-0.000 (0.003)	-0.003 (0.004)	שעות עבודה שבועיות
הכנסת משק בית ברוטו באלפי ש"ח			
0.015 (0.009)	0.022 (0.015)	0.025 (0.018)	מעבודה
0.216*** (0.031)	0.183*** (0.050)	0.168*** (0.047)	מתמיכה ממוסדות ממשלתיים
0.024** (0.011)	0.070*** (0.020)	0.019 (0.018)	ממקורות אחרים לא כולל קצבת ילדים
-0.015 (0.133)	-0.011 (0.202)	-0.545* (0.278)	ראש משק בית לומד/ת
0.002 (0.093)	0.191 (0.151)	0.160 (0.198)	בן/בת זוג של ראש משק בית לומד/ת
-0.248 (0.210)	-0.202 (0.345)	0.846* (0.499)	שניהם לומדים
0.077*** (0.007)	0.068*** (0.011)	0.062*** (0.014)	מספר אחאים כולל של ראש משק הבית ובת זוגו
-0.142 (0.187)	-0.099 (0.287)	0.185 (0.349)	קבוע
2,287	872	473	מספר משקי בית
0.486	0.477	0.433	אחוז הסבר

¹ סטיות תקן בסוגריים, כוכביות מסמנות מובהקות סטטיסטית: *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

מקור: פאבל ז'לנוב, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

לוח 31

תוצאות רגרסיה של משקי בית יהודים לא-חרדים

משתנה מוסבר: מספר ילדים עד גיל 18 שנולדו למשק הבית¹

(1)	(2)	(3)	
מודל ללא אינטרקציה עם ישובים מתחת ל-100,000 תושבים	מודל עם אינטרקציה ישובים מתחת ל-100,000 תושבים	מודל עם אינטרקציה ישובים מתחת ל-100,000 תושבים, ללא רמת ביניים של פריפריאליות	משתנה מסביר
0.124*** (0.042)	0.122*** (0.041)	0.204*** (0.045)	פריפריה
גיל ראש משק הבית 18-24 (קבוצת בסיס)			
-0.221*** (0.049)	-0.056 (0.113)	0.034 (0.140)	25-29
0.417*** (0.051)	0.128 (0.118)	0.257* (0.142)	30-34
1.134*** (0.054)	0.544*** (0.129)	0.666*** (0.148)	35-39
0.240*** (0.055)			משק הבית מחזיק רכב
אינטראקציה של הרכב עם גיל ראש משק הבית			
	0.016 (0.091)	0.118 (0.110)	קבוצת הבסיס, בני 18-24
	-0.199 (0.124)	-0.313** (0.152)	25-29
	0.361*** (0.129)	0.242 (0.155)	30-34
	0.696*** (0.138)	0.582*** (0.159)	35-39
-1.005*** (0.075)	-0.995*** (0.075)	-0.929*** (0.096)	יש טלוויזיה בבית
-0.000 (0.001)	-0.000 (0.001)	-0.000 (0.001)	שעות עבודה שבועיות
הכנסת משק בית ברוטו באלפי ש"ח			
0.013*** (0.002)	0.012*** (0.002)	0.011*** (0.002)	מעבודה
0.009 (0.016)	0.010 (0.016)	0.001 (0.019)	מתמיכה ממוסדות ממשלתיים
0.012*** (0.003)	0.012*** (0.003)	0.010*** (0.003)	ממקורות אחרים (לא כולל קצבת ילדים)
-0.215*** (0.055)	-0.224*** (0.055)	-0.213*** (0.067)	ראש משק בית לומד/ת
0.190*** (0.071)	0.194*** (0.071)	0.118 (0.088)	בן/בת זוג של ראש משק בית לומד/ת
-0.313*** (0.121)	-0.305** (0.121)	-0.197 (0.155)	שניהם לומדים
0.117** (0.046)	0.108** (0.046)	0.061 (0.054)	ראש משק הבית עובד/ת במחוז השונה ממחוז מגורים
0.237*** (0.066)	0.218*** (0.066)	0.177** (0.074)	בן/ת הזוג עובד/ת במחוז השונה ממחוז מגורים
0.020 (0.099)	0.034 (0.098)	0.038 (0.113)	שניהם עובדים במחוז השונה ממחוז מגורים
-0.183*** (0.039)	-0.173*** (0.039)	-0.211*** (0.046)	משלח יד נייד (ראש משק בית)
0.232*** (0.057)	0.214*** (0.057)	0.246*** (0.070)	משלח יד נייד (בן/בת זוג)
0.218** (0.085)	0.217** (0.085)	0.158 (0.103)	משלח יד נייד (שניהם)
1.247*** (0.099)	1.412*** (0.110)	1.216*** (0.140)	קבוע